

ตำนานพระพิมพ์

ของ

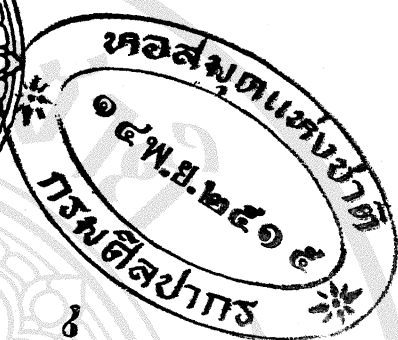
ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายไสว ทวีการ

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๐๒

ตำนานพระพิมพ์

ของ

ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

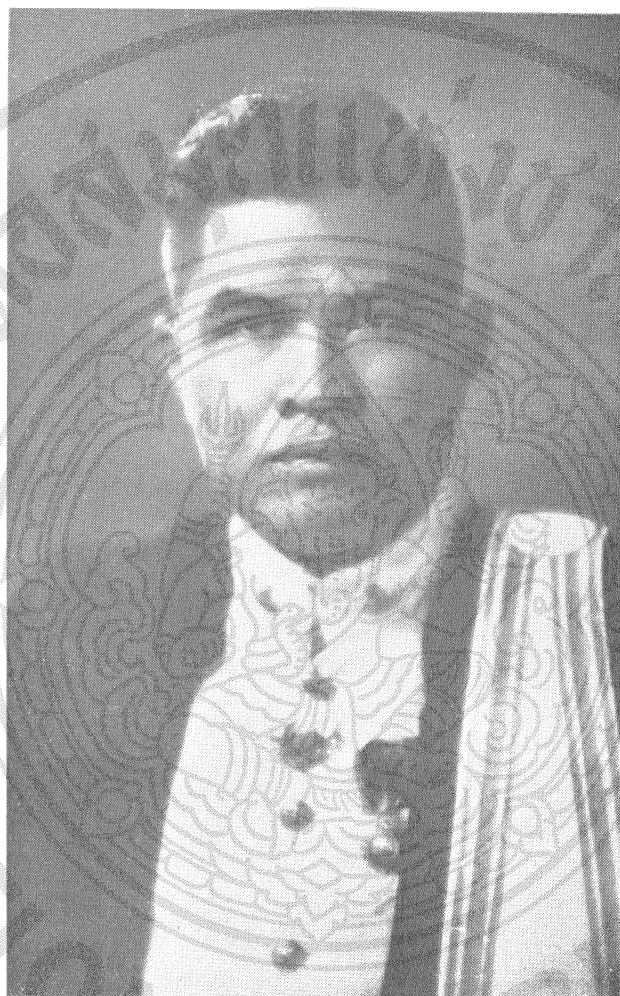
นายไสว ทวีการ

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๐๒

313
294.31893
คส 11 มค

นายไสว ทวีการ

ชาตะ ๑ ตุลาคม ๒๔๔๖

มรณะ ๒๔ มีนาคม ๒๔๙๕

ประวัติ

พ่อ

พ่อเกิดเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี เป็นบุตรของนายอ่อน และนางเนื่อง ทวีการ เมื่อเยาว์ได้เข้าศึกษา ที่โรงเรียนวัดหลวงราชาธิวาส จังหวัดอุทัยธานี จนจบชั้นประโยคประถม แล้วพ่อก็ได้เข้าเรียนชั้นมัธยมต่อจนจบ ที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ ในจังหวัดเดียวกัน จากนั้นพ่อก็เข้ารับราชการในกรมรถไฟ ได้รับราชการโยกย้ายไปหลายจังหวัด เมื่อพ่อไปอยู่ที่จังหวัดสงขลา พ่อได้แต่งงานกับแม่ทนนจนมีลูกสองคน จึงได้พาครอบครัวเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ พ่อเป็นคนรักการศึกษายิ่งนัก ในระหว่างที่ทำงานอยู่นั้น พ่อมีอิสระเวลาที่จะพยายามหาความรู้อยู่เสมอ เช่นเมื่อตอนอยู่ทางภาคใต้ ก็ได้พยายามหาโอกาสเข้าไปศึกษาภาษาอังกฤษ ที่โรงเรียน Anglo-Chinese Penang ในเมืองปีนัง สหพันธรัฐมาลายู จนได้ Class 6th ของสถานศึกษาแห่งนั้น ต่อมาเมื่อพ่อเข้ามารับราชการประจำอยู่ในกรุงเทพฯ ก็ได้เข้าศึกษาวิชากฎหมาย และเศรษฐศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จนได้รับปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัยนั้นเช่นกัน

สำหรับทางด้านการงานในภายหลังพ่อได้โอนจากกรมรถไฟ เข้ามาเป็นหัวหน้าแผนกในกรมส่งเสริมองค์การการค้า กระทรวงพาณิชย์ (กระทรวงเศรษฐกิจในปัจจุบัน) ได้รับเลื่อนขั้นเป็นหัวหน้ากอง และได้รักษาการในตำแหน่งหัวหน้ากรม จนมีการเปลี่ยนแปลงยุบเลิกกรมส่งเสริมองค์การ

คำ พ่อจึงย้ายไปเป็นหัวหน้ากองอยู่กรมการคำภายใน และกรม
เศรษฐกิจสัมพันธ์ นอกจากตำแหน่งประจำเป็นหัวหน้ากองโครงการเศรษฐกิจ
แล้ว พ่อยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นทนายความแพ่ง แทนกระทรวงในศาล
ทวิราชอาณาจักรอีกด้วย

พ่อถึงแก่กรรมในเวลากระทันหัน ด้วยโรคเส้นเลือดในหัวใจเฉียบ
ที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อตอนเช้าวรณ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ รวม
อายุได้ ๕๓ ปี

เมื่อพ่อมีชีวิตอยู่ นอกจากจะสนใจในการศึกษาหาความรู้ให้ทันสมัย
อยู่เสมอแล้ว พ่อยังเป็นผืนเครื่องศรัทธาทางพุทธศาสนายิ่งนัก ถึงพ่อปฏิบัติเป็น
ภิกษุคือใส่บาตรทุกเช้าและสวดมนต์ก่อนนอนทุกคืนนอกจากนี้ ยังสนใจ
ในพระพุทธรูปทรงที่เป็นพระบုชาและพระพิมพ์ ก่อนถึงแก่กรรมเพียงปีเศษ
พ่อได้สร้างพระประธานในอุโบสถวัดอ่างทอง จังหวัดสงขลาไว้ด้วย ฉะนั้น
พ่อเป็นทราลภพ ลูกทั้งสองคนจึงขอพิมพ์ เรืองตำนานพระพิมพ์ ของ
กรมศิลปากรไว้ในการพระราชทานเพลิงศพพ่อครั้งสุดท้ายนี้ด้วย

กศลักกรรมใดที่พ่อได้ทำไว้ และลูกได้ทำและจะทำต่อไป ขอจงเป็น
ปัจจัย ส่งเสริมให้พ่อเป็นทั้งพ่อและครูของโลก จงไปสู่สุคติด้วย เทอญ ฯ

จากลูกทั้งสอง

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายไสว ทวีการ กำหนดวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๐๕ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม นางสาวนิษฐา ทวีการ ได้เป็นผู้แทนเจ้าภาพนำความประสงค์ มาแจ้งแก่เจ้าหน้าที่แผนกค้นคว้า กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่าเจ้าภาพประสงค์จะจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง ตำนาน พระพิมพ์ แจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินยอมอนุญาต ให้จัดพิมพ์ได้

หนังสือตำนานพระพิมพ์นี้ ได้เคยจัดพิมพ์เผยแพร่แล้ว หลายครั้ง สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพได้ทรงอธิบายไว้ในคำนำเมื่อจัดพิมพ์ครั้งแรก ๆ ว่า

“หนังสือตำนานพระพิมพ์นี้ ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ เลขาธิการฝ่ายต่างประเทศ ของราชบัณฑิตยสภาได้อุตสาหะตรวจ トラหาความรู้มาเรียบเรียงขึ้น ด้วยหอพระสมุดฯ ได้เอาเป็นฐะ รวบรวมพระพิมพ์ต่าง ๆ มาหลายปี มีเกือบจะทุกอย่างทั้งเก่า แลใหม่ ทำด้วยโลหะบ้าง ดินเผาบ้าง ดินดิบบ้าง เมื่อตรวจดู เรื่องตำนานของพระพิมพ์ที่มีในประเทศอื่น ได้ความรู้ว่าในลัทธิ ศาสนาอื่น เช่น ศาสนาพราหมณ์ที่นับถือพระอิศวร พระนารายณ์ เป็นต้น หาปรากฏว่ามีพระพิมพ์ไม่ มีพระพิมพ์แต่ในพระพุทธ ศาสนา ศาสนาเดียว และได้ความเป็นเค้าว่า มูลเหตุที่จะสร้าง พระพิมพ์นั้นเกิดแต่พวกสัปบุรุษนิยมไปบูชาสิ่งที่สังเวควัตถุทั้ง ๔ คือ

ที่พระพุทธองค์ประสูติ ตรัสรู้ ประทานปฐมเทศนา แลปรินิพพาน
พากันไปปีละมาก ๆ อย่างเช่นชาวเราขึ้นไปบูชาพระพุทธบาท
พวกสัปบุรุษชอบหาสิ่งซึ่งเป็นปฐมนิยัตถุ พากลับไปบูชาที่บ้านเมือง
ของตน พวกชาวเมืองในที่เจตยสถานนั้น ๆ จึงคิดทำพระพิมพ์
ขึ้นสำหรับจำหน่ายแก่สัปบุรุษ โดยราคาดูก ๆ ให้ซื้อหาได้ทั่วกัน
พวกสัปบุรุษก็พากันนิยมยินดี จึงเกิดชอบสร้างพระพิมพ์กันขึ้นด้วย
ประการฉะนี้ แต่พระพิมพ์ที่มาสรางกันมานานาประเทศ เช่นใน
ประเทศสยามนี้ ความประสงค์มาแปรเป็นเพื่อจะสืบอายุพระ
ศาสนาให้ถาวร จึงสร้างกันคราวละมาก ๆ แลมักฝังดินไว้โดยถือว่า
เมื่อต่อไปข้างหน้าช้านาน ถึงพระเจตยวิหารจะสูญไป ใครไปขุด
พบพระพิมพ์ก็จะได้เห็นพระพุทธรูป รู้ว่าพระพุทธเจ้าได้เคยมี
เคยโปรดสัตว์ในโลกนี้ ชวนให้รำลึกพระพุทธคุณต่อไป แต่การที่
นับถือพระพิมพ์บางทีก็เลยแก่นประสงค์ของผู้สร้าง นับถือกันว่า
เป็นเครื่องรางสำหรับคุ้มตนให้พ้นภัยอันตราย ถือเช่นนั้นก็ไม่มีโทษ
อันใด เว้นแต่เอาไปใช้คุ้มตนเพื่อทำบาปกรรม เช่นปล้นสดมภ์
หรือทำร้ายผู้อื่น ด้วยประการอย่างใดก็ไม่สามารถจะคุ้มใครได้
ขอท่านทั้งปวงผู้ได้รับสมุคเล่มนี้ จงอ่านอธิบายของศาสตราจารย์
ยอช เซเดส์ ต่อไปเถอญ."

การที่เจ้าภาพได้เลือกจัดพิมพ์หนังสือเรื่องนชนเผยแพร่
นับว่าเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะในระยะนี้ปรากฏว่าประชาชน
กำลังสนใจในเรื่องราวของพระพิมพ์ ตลอดจนพระดินเผาเป็น
อันมาก ทั้งนี้เนื่องด้วยกรรมศิลป์การได้ขุดพบพระพุทธรูปและ
พระพิมพ์แบบต่าง ๆ จากกรุในวัดสำคัญ ๆ ของจังหวัดพระนคร

ก

ศรีอยุธยาเป็นจำนวนมากมาย ซึ่งกรมศิลปากรได้จัดแสดงและ
เปิดให้ประชาชนเข้าชมและศึกษาหาความรู้ได้ ณ พระที่นั่งพุทไธ
สวรรย์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอยู่ในขณะนี้ จึงหวังว่าผู้ได้รับ
แจกหนังสือนี้จะพอใจทั่วกัน

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลราศีทักษิณานุปทาน ที่
เจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแด่ นายไสว ทวีการ ผู้ล่วงลับไปแล้ว
ซึ่งการที่ได้มีจิตศรัทธาจัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่เป็นวิทยาทาน ขอ
จงเป็นปัจจัยเสริมส่งให้ นายไสว ทวีการ ประสบแต่อิฏฐคุณ
มณูผลในสัมปรายภพ ตามควรแก่ฐานะทุกประการ เทอญ

กรมศิลปากร

๕ เมษายน ๒๕๐๒

ตำนานพระพิมพ์

ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์

เรียบเรียง

พระพิมพ์เป็นของเก่าแก่ที่คนไทยมาช้านานตั้งแต่ก่อนต้นพระพุทธศาสนา (คือภายหลังเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จขณิธิปรินิพพานไม่นานนัก) ข้าพเจ้าถือว่าเป็นของที่ควรเคารพนับถือ และเป็นประโยชน์ในการสอบสวน พงศาวดารมาก

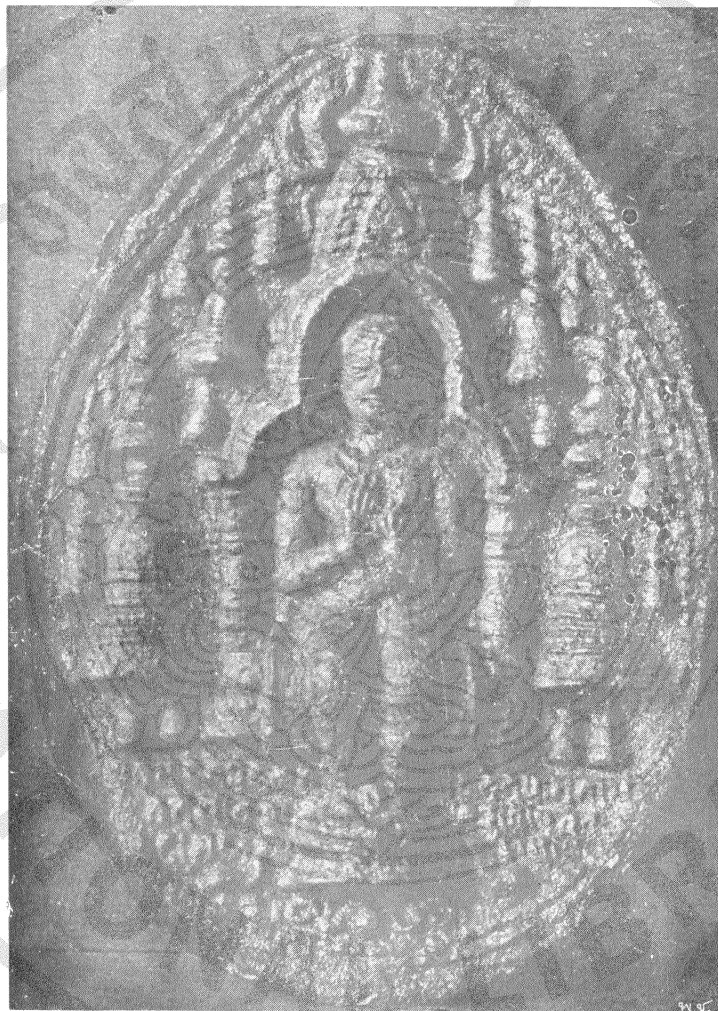
ประเพณีการสร้างพระพุทธรูป โดยวิธีใช้ดินด้วยแม่พิมพ์ และประทับด้วยตราปรากฏแต่ในฝ่ายพระพุทธศาสนาเท่านั้น ในฝ่ายพราหมณ์ ศาสนาจะไม่มีเรื่องราวเป็นมาอย่างไร ข้าพเจ้าไม่ทราบ บรรดาพระพิมพ์ต่าง ๆ ที่ได้พบในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ในประเทศอินเดีย มณฑลชานันในประเทศจีน ที่ตามถ้ำต่าง ๆ ในแหลมมลายู และที่บนฝั่งทะเล ญวนเหล่านั้นก็เป็นอย่างฝ่ายพระพุทธศาสนาทั้งนั้น

ตามความคิดเห็นอันแยบคายของศาสตราจารย์ ฟุเฮ เราอาจนับได้ว่าพระพิมพ์ต่าง ๆ เหล่านี้ มีมูลเหตุจากสังเวชนียสถานของพระพุทธเจ้าใหญ่ ๆ ทั้ง ๔ ตำบลในอินเดีย คือเมืองกบิลพัสดุ์อันเป็นที่ประสูติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประสูติที่ตำบล ๑ พุทธคยาที่ พระองค์ตรัสสอนธรรมที่ตำบล ๑ โพธิญาณตำบล ๑ บำลิสถานมฤคทายวัน เมืองพาราณสีที่ พระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาตำบล ๑ เมืองกุสินารานคร ที่ พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานตำบล ๑

ศาสตราจารย์ ฟุเซ กล่าวว่า ไม่ดีจะเป็นการยากอะไรที่จะคิดว่า
ตามธรรมดา พวกสัตว์มนุษย์จะนำอะไรมาเป็นพระลัทธิจากสิ่งมีชีวิต
อันสำคัญทั้ง ๔ อย่างเหล่านั้น อะไรเล่าจะเป็นสิ่งแรกในสิ่งทั้งสี่
กันทีไรทำขึ้น โดยพิมพ์บนแผ่นผ้า หรือทำด้วยดิน ด้วยไม้ด้วยงา หรือด้วย
แร่ ทเมืองกบิลพลสี เมืองพทศยา เมืองพาราณสี และเมืองกุสินารานคร
ปรากฏอยู่อย่างชัดเจนแล้วว่า ในเมืองทั้งสี่นี้ เมืองไหนมีประชาชนน้อย
รกรากแน่นแฟ้นหลายชนิดไว้ และทั้งใดมีหนังสือออกหลายเรื่องทอดยาวถึง
ประชาชนน้อยสำคัญ ๆ เหล่านี้ว่าได้แก่อะไรบ้าง สิ่งที่จะได้เห็นก่อนสิ่งอื่น
ที่เมืองกุสินารานคร ก็คือสถานที่ ๆ พระศาสดาจารย์เราเสด็จโดยขึ้น
ปรีณิพพานได้ทำเครื่องหมายโดยสร้างพระสถูปขึ้นไว้ที่ตรงนั้น ตั้งแต่เดิมมา
เช่นเดียวกับที่เมืองพาราณสี ทำรูปเสมาธรรมจักรขึ้นไว้หมายถึงปาฏิหาริย์
อันอัศจรรย์ รูปเสมาธรรมจักรนี้ จะต้องมียศผู้หนึ่งอยู่เสมอ สิ่งอื่น
เช่นต้นขลุ่ยที่เมืองพทศยา ก็คือต้นโพธิ์พฤกษ์ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่พระผู้มีพระ
ภาคเสด็จประทับที่โคนต้นเมื่อได้ตรัสสอนตรัสมาสมาธิโพธิญาณ แต่สำหรับ
ที่เมืองกบิลพลสี จะเป็นสิ่งไหนแน่ยังเป็นของน่าสงสัยอยู่^(๑) ส่วนที่สามเมือง
อื่นจากเมืองกบิลพลสี นั้น ไม่มีสิ่งที่น่าสงสัยเลย คือ ที่เมืองพทศยา
ต้องเป็นต้นโพธิ์ ที่เมืองพาราณสีจะต้องเป็นธรรมจักร และที่เมืองกุสินาร
านครจะต้องเป็นพระสถูปแน่นอน

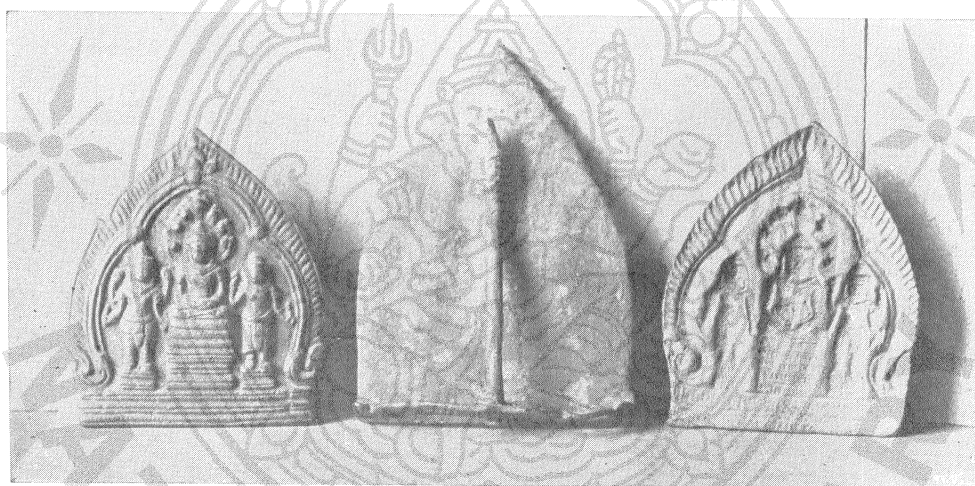
ความคิดเห็นของศาสตราจารย์ ฟุเซ อันนี้ ทำให้เรารับรองพระ
พิมพ์ว่าเป็นอนุสาวรีย์ของสิ่งมีชีวิตน้อย ๆ และทั้งเป็นเครื่องอธิบาย
ลักษณะเฉพาะของพระพิมพ์อนันตมาอย่างด้วยกัน ด้วยพระพิมพ์เหล่านั้น

(๑) ข้าพเจ้าผู้แต่งหนังสือนี้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระขลุ่ยบาท คือหมายถึง
ความว่า เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติ เสด็จพระราชดำเนินไปในทิศทั้ง ๔ ทิศละ ๑ ก้าว

รูปที่ ๑ ก. พระพิมพ์อินเดีย
ได้มาจากตำบลพังก อำเภอนาทม จังหวัดกาฬสินธุ์

จดหมายเหตุแห่งชา

รูปที่ ๑๗. ตัวอย่างแม่พิมพ์ สัมผัสพบ

TIONAL LIBRA

เป็นจำนวนมากที่หมายให้รู้โดยทั่วกัน คือไม่สักแต่เป็นรูปพระพุทธรูป
ทั่วไปเท่านั้น ยังเป็นรูปพระพุทธรูปโดยเฉพาะปาง รูปพระพุทธรูปเฉพาะ
อย่างในวัดหนึ่ง หรือในท่อนหนึ่งด้วย เช่น กยพระพิมพ์ปางอย่างเป็น
รูปพระพุทธรูปประทับนั่งอยู่ใต้ยอดปราสาท พระพิมพ์ทวารวดีใต้พวยทลาย
พวงศอก อ้าเกศทามะกา จีวรวิภังคานุสรณ์ มีลักษณะเหมือนกยพระพิมพ์ใต้
พวยในทีโลเคียงเมืองพทศยา ในอินเดีย ยอดปราสาทซึ่งมีรูปพระพุทธรูป
ประทับนั่งอยู่ข้างใต้ในท่าแสดงธรรมเทศนา เป็นยอดปราสาทที่เมือง
พทศยาโดยแท้จริงทีเดียว และพระพิมพ์ใต้พวยทลายพวงศอก เมือง
กัญจนบุรี ก็เป็นฝีมือช่างอินเดียเช่นเดียวกับยอดปราสาทเมืองพทศยา
นั้น โดยไม่ต้องสงสัยเลย (รูปที่ ๑ ก. และรูปที่ ๑ ข.)

พระพิมพ์โดยที่กันมาตั้งแต่เดิมแล้ว ว่าเป็นของนับถือกันเหมือน
อย่างอนุสาวรีย์ ด้วยเหตุที่ความนิยมนับถือรูปหล่อเจริญมากจน การสร้าง
รูปพระพุทธรูปหรือรูปเคารพอื่น ๆ ในทางศาสนาถือว่าเป็นมูลแห่งกุศล
แต่การหล่อรูปด้วยโลหะ แกะด้วยไม้ หรือสลักด้วยหิน เป็นของที่ทากัน
ไม่ได้ทั่วไป คนชน ๆ ฝีมือความปรารถนาบุญเพื่อหวังจะให้ตนมีความเจริญ
รุ่งเรืองขึ้นในชาติหน้า จึงพากันสร้างรูปด้วยก้อนดินอันถือว่าเป็นหนทาง
ได้บุญกุศล โดยไม่ต้องอาศัยวัสดุปัญาชนสูงหรือทรัพย์สินสมบัติ เมื่อเขา
ปรารถนาเช่นนั้นและมีโอกาสที่จะทำได้ด้วย จึงได้เกิดสร้างรูปด้วยดินกัน
ขึ้นเป็นจำนวนมาก บางครั้งรายหนึ่งถึง ๘๔,๐๐๐ ชิ้นเองเป็นมูลเหตุ
แห่งการสร้างรูปพระพุทธรูปด้วยดิน ซึ่งได้พบเป็นจำนวนมากมาตาม
ถ้ำต่าง ๆ ในแหลมมลายู ฝีมือที่ทำดูเหมือนจะเป็นฝีมือของพวกญี ทยัง
ชีวิตของตนให้ล่วงไปโดยการแสวงบุญกุศล

โดยอาศัยความตรึกตรองให้ซึ่งลงไปสักเล็กน้อย ก็ไม่สู้จะเป็น
การยากนักที่จะแลเห็นภาพอันใกล้เคียงของวัตถุพระพุทธรูปโบราณ ใน
วันเทศกาล และในจำนวนพวกคนขายเครื่องหอมดอกไม้ธูปเทียน จะต้อง
มีเจ้าของแม่พิมพ์คอยขายแก่พวกสัตบุรุษทั่วราชอาณาจักร อีกด้วย ประโยชน์
ของการใช้แม่พิมพ์นั้น คือสำหรับพิมพ์พระพุทธรูป ซึ่งพวกสัตบุรุษ
จะซ้อเอาไปเป็นพระลูก หรือถวายไว้ทั่วต่างเครื่องสักการะก็ได้

ถ้าเช่นนั้นแล้ว แม่พิมพ์จะมีพื้นฐานเป็นอย่างไร แม่พิมพ์จะต้อง
เป็นแผ่นทองแดงอย่างเล็กและมีตามสำหรับถือ การใช้แม่พิมพ์เรณู
แพร่หลายมากขึ้นทุกที ๆ จนเป็นเหตุให้เกิดใช้แม่พิมพ์สร้างแม่พิมพ์ต่อ ๆ
กันมาจนมากมายก่ายกอง

พระพิมพ์โบราณโดยมากมีคำจารึกอักษรเล็ก ๆ ช่างขบข้าง ข้าง ๆ
ข้าง ข้างหลังข้างเป็นภาษาสันสกฤตก็มี ภาษาบาลีก็มี เป็นตัวอักษร
เทวนาครีที่ใช้กันแพร่หลายในประเทศอินเดียเห็นอกก็มี เป็นตัวอักษรของ
พวกอินเดียฝ่ายใต้ก็มี เป็นตัวอักษรของเหล่าประเทศระหว่างอินเดียและ
จีนก็มี แล้วแต่สถานที่ ๆ ได้พบและอายุของพระพิมพ์นั้น คำจารึกเหล่านั้น
มักจะมีคามหมายเหมือนกันเสมอ เป็นคาถา อ่านว่าดังนี้

เย ธมฺมา เหตุปฺปภา เตสํ เหตุํ ตถาคโต (อาห)
เตสํ จ โย นิโรธจ เอวํ วาที มหาสมฺมณติ.

แปลได้ความดังต่อไปนี้ ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดง
เหตุของธรรมเหล่านั้น และความดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมี
วาจาอย่างนั้น

ใจความย่อแห่งพระคาถาซึ่งมีเพียง ๔ บาทนั้น เป็นคำสั่งสอนของ
 พระศาสดาส่วนหนึ่ง ซึ่งอาจให้แลเห็นถึงความจริงเพียงพอสำหรับจะเลือก
 เพื่การอธิบายของคำสั่งสอนส่วนอื่นๆ ได้ ไม่ใช่แต่เพียงเท่านั้น ตาม
 เรื่องหนังสือเก่าๆ หลายเรื่องกล่าวไว้ว่า โดยใจความแห่งพระคาถาอัน
 เป็นเหตุให้พระพุทธรูปเจ้าโตคือสาวกทั้ง ๒ คือพระสารีบุตรและพระโมคคัล
 ลานะ ซึ่งภายหลังในสังฆมณฑลนั้นบอกกันว่า เป็นที่ ๒ รองจากพระศาสดา
 จารยเจ้าลงมา นัยอันหนึ่งซึ่งทำให้พระสาวกทั้ง ๒ ของพระศาสดาเข้าใจ
 ความได้โดยเร็วนี้ ต้องปรากฏแก่พวกพุทธศาสนิกชนว่า เป็นธรรมวิเศษ
 ชนิดหนึ่ง และดูเหมือนเขาจะนับถือกันว่าเป็นสัมฤทธิ์มนต์ สำหรับจะเปลี่ยน
 แปลงความนับถือของบุคคลซึ่งไม่เคยสยบยอมอันนี้ด้วย ฉะนั้น จึงไม่มี
 ธรรมข้อใดหรือข้อยใดที่ไปกว่าในการที่จะใช้จาริกบนพระพิมพ์ ซึ่งเป็นวัตถุเบา
 มีขนาดเล็กอันงามสง่า เหมาะที่จะช่วยประกาศพุทธวจนะอันดีให้แพร่หลาย
 ออกไป ในสมัยนี้ในเมืองไทยเมื่อสังเกตให้ดีแล้ว เราจะได้เห็นพระพิมพ์
 เก่าๆ โดยมากเป็นรูปมหาปาริหารของเมืองสาวัตถี เมื่อพระพุทธรูปทรง
 ชำระซึ่งเคยถนอมครนแล้ว และทรงมานับถือให้กลบนับถือพระพุทธรูป
 ศาสนาได้เป็นจำนวนมาก การทำให้เปลี่ยนจากความนับถืออันเป็นความ
 ตื้นเขินแก่การบังคยให้เปลี่ยนศาสนา เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วเราอาจ
 คิดได้ว่าบุคคลผู้ได้ทำรูปพระพิมพ์แล้วและบรรจุไว้ในถ้ำและสถูปต่างๆ เป็น
 จำนวนคงหลายพันองค์นั้น จะต้องคิดถึงการประกาศศาสนาในอนาคต
 อันไกลเป็นแน่ และหวังว่าจะเป็นเครื่องช่วยประกาศศาสนาให้แพร่หลาย
 ไปอีกหลายพันปี ดูเหมือนว่าพวกพุทธมามกบุคคลจะได้มีความรู้สึก
 เมื่อครบบายพระพุทธรูปศาสนาๆ จะเสื่อมลง การพบเห็นรูปพระศาสดาจารย์
 เจ้าและคาถาย่ออันเป็นคำสั่งสอนของพระองค์ อาจเป็นเครื่องเตือนใจให้
 ผู้พบกลบเกิดความเลื่อมใสและเชอถือนอก

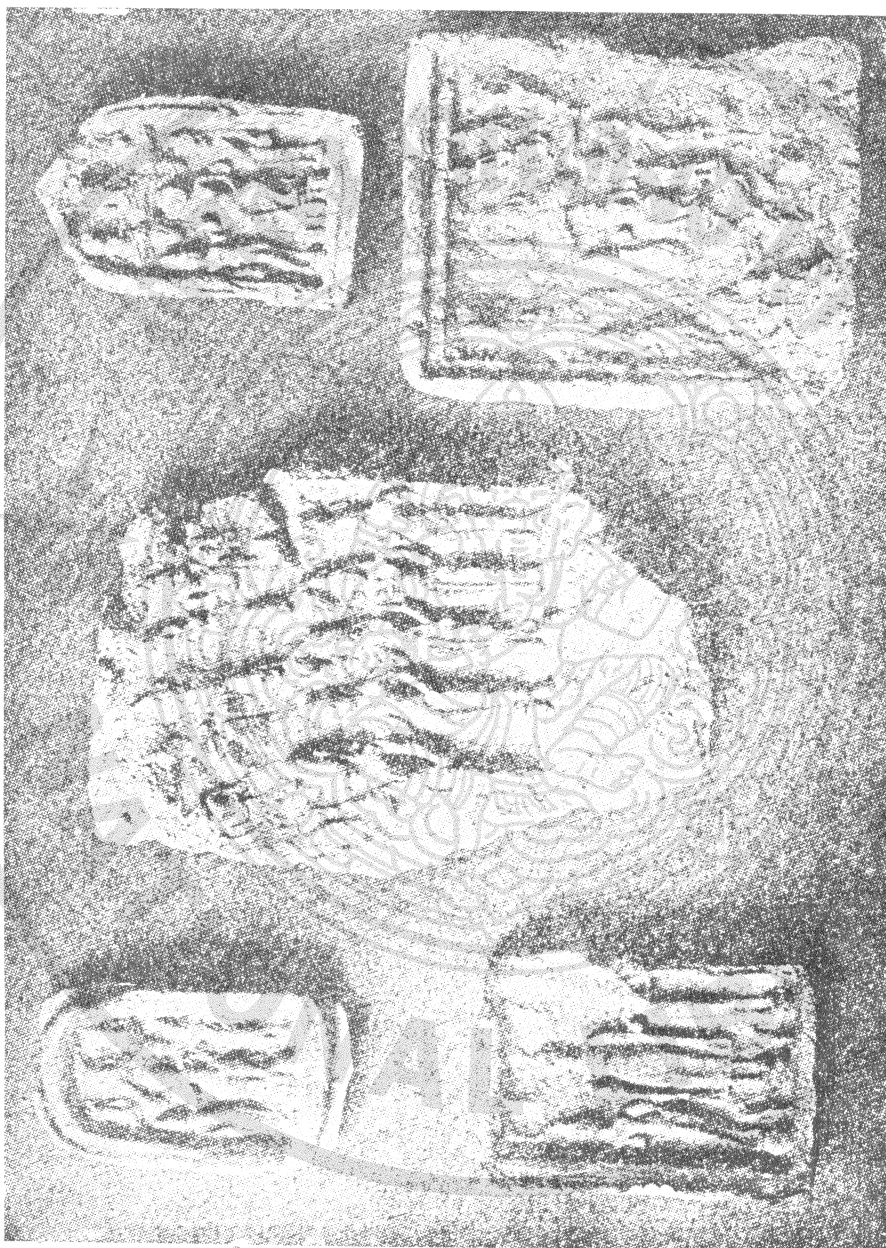
เมื่อสรปใจความแล้ว คงได้ความว่า พระพิมพ์ซึ่งชนคนทำแทน
ของหรือรูปเป็นพระลักของสังเวชนียสถานนั้น ได้กลายเป็นรูปอันสำคัญ
ชนิดหนึ่งขึ้นโดยลำดับ และเป็นของดี ๆ ซึ่งทำให้คนชน ๆ สามารถได้ส่วน
กศลักกับเขาด้วย คือว่ารูปพระพิมพ์หรือศาสดาอันใดจารึกที่พระพิมพ์เป็นเครื่อง
ทำให้คนกลบใจนับถือศาสนาเหมือนกษัตริย์คนศกศกสถิตินั้น เป็นบุญกุศล
ของคนชน ๆ ผู้ได้สร้างพระพิมพ์ดี ๆ นั้นขึ้นด้วยเหมือนกัน และทุกวันนี้
ก็ยังได้ใช้เป็นเครื่องราง อันเข้าใจกันว่าเป็นของคงกระพันชาตรีกันอยู่มาก

พระพิมพ์ที่พบในพระราชอาณาจักรสยาม อาจแบ่งออกได้เป็น
หลายหมวดด้วยกัน ตามที่สืบสวนได้จากพระราชพงศาวดารสยาม คือ—

หมวดที่ ๑ แบบพระปฐม (รูปที่ ๒-๔) ที่หาพบเจ้าเรียกเช่นนั้น
ก็เพราะของประเภทนี้โดยมากมาจากบริเวณพระปฐม และมีลักษณะเหมือน
กับรูปสลักที่พบที่พระปฐม พระพิมพ์พระปฐมมักจะเป็นรูปมหาปฎิหาริย์
ของเมืองสาวกดี พระพิมพ์พระปฐมชนิดเก่าที่สุด ทำขึ้นเมื่อราว ๆ พ.ศ.
๕๕๐ ถึง พ.ศ. ๑๒๕๐ ฉะนั้น เบื้องมา ที่จารึกเป็นภาษาบาลี เขียนด้วย
ตัวอักษรคฤณนหรืออักษรขอมโบราณ

หมวดที่ ๒ แบบเจ้าแหลมมลายู (รูปที่ ๕-๙) พระพิมพ์หมวดนี้
เกือบจะทั้งหมดทำด้วยดินดิบ ราว ๆ พ.ศ. ๑๔๕๐-๑๕๕๐ เป็นรูปพระ
โพธิสัตว์ฝ่ายมหายาน ฉะนั้น เบื้องมา ที่จารึกเป็นภาษาสันสกฤตเขียน
ด้วยตัวอักษรนาครีที่ใช้อยู่ในอินเดียฝ่ายเหนือ

หมวดที่ ๓ แบบขอม (รูปที่ ๑๐-๑๑) แบบนี้อยู่ในสมัยเดียวกับ
กับแบบเจ้าแหลมมลายูหรือใหม่กว่าสักเล็กน้อย รู้ได้โดยลักษณะการและ
เครื่องประดับซึ่งเป็นอย่างเดียวกันกับลัทธิมหายาน

รูปที่ ๒๒ พระพิมพ์สมัยทวารวดี
 เรื่องมหาปาฏิหาริย์ ได้มาจากพระปฐมเจดีย์ และ เมืองพัทลุง

รูปที่ ๓ ก. พระพิมพ์สมัยทวารวดี
เรื่องมหาปาฏิหาริย์ ได้มาจากเมืองราชบุรี

รูปที่ ๓ ข. พระพิมพ์สมัยทวารวดี
เรื่องมหาปาฏิหาริย์ ได้มาจากเมืองราชบุรี

หมวดที่ ๔ แบบสุโขทัย (รูปที่ ๑๒-๑๓) แบบนี้อยู่ในราว พ.ศ.
๑๗๕๐-๑๙๕๐ โดยมากเป็นพระพุทธรูปเดินหรือที่เรียกกันว่า พระลีลา

หมวดที่ ๕ แบบอยุธยา (รูปที่ ๑๔-๑๕) เป็นแบบใหม่โดยแท้
ตามธรรมชาติเป็นรูปพระพุทธรูปยืนทำตามปางต่าง ๆ อยู่ได้ชั้นเล็ก ๆ
ชนิดหนึ่งเรียกกันว่า เรือนแก้ว

หมวดที่ ๖ พระเครื่องต่าง ๆ แบบที่ ๑ พระพิมพ์พระปฐมมีแปลก
กันเป็น ๒ ชนิด ตามสมัยทั้ง ๒ ชนิดที่เก่ามากเป็นฝีมือช่างชาวอินเดียใน
รัฐสมัยพระเจ้าอู่ทอง (ราว พ.ศ. ๙๐๐-๑๒๐๐) ซึ่งได้พบตามถ้ำของวัด
พระพุทธศาสนาเขื่อนมามาก (คำว่าถ้ำในที่นี่ คือถ้ำที่เขาสดุดีหินทำชน
ภายในเขาสร้างเป็นสถูปหรือเจดีย์ขึ้นไว้ แล้วบรรจุพระพุทธรูปไว้ในนั้น)

ผู้ศึกษาทางโบราณคดีจะสังเกตเห็นลักษณะอย่างหนึ่งของพระพิมพ์
รูปที่ ๒ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าพระพุทธรูปประทับนั่งอย่างท่าฝรั่ง คือ
นั่งห้อยพระบาท ไม่ใช่พระบาทเข้านางนทพเหมือนกับแบบทางตะวันออก
รูปสลักต่าง ๆ ที่ตามถ้ำเมืองอชิตะ เมืองกันเหร่ เมืองการล เมืองเฮลโลระ
และตามถ้ำเขื่อนมามากต่าง ๆ อีกทั่วไป ก็เป็นท่านั่งห้อยพระบาท
ทั้งนั้น รูปสลักเก่า ๆ ที่ขุดพบที่จังหวัดนครปฐม และรูปพระประธานที่ใน
พระอุโบสถวัดใหญ่หรือวัดพระปฐมเจดีย์ก็เป็นแบบเหมือนกัน อนึ่งที่ในถ้ำ
หนึ่งซึ่งเรียกว่าถ้ำฤๅษีเขางู อันตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของเมืองราชบุรี ที่ในถ้ำ
มีพระพุทธรูปสลักองค์หนึ่ง นั่งห้อยพระบาททรงแสดงธรรม เหมือนกับ
พระพุทธรูปสลักที่ไถ่กล่าวมาแล้ว มีคำจารึกสั้น ๆ เป็นอักษรสมัย พ.ศ.
๙๕๐-๑๑๕๐ บอกไว้ว่ารูปสลักนี้เป็นฝีมือของฤๅษีอยู่ในถ้ำนั้นในสมัยนั้น
และผู้นามว่าสมาธิคุปตะ เรามีหลักฐานเพียงพอที่จะกำหนดว่าพระพิมพ์

รูปที่ ๒ และพระประธานในวัดพระปฐม มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไรได้
อย่างหนึ่ง ก็ทรงกำหนดสมัยของพระพิมพ์เช่นเดียวกันนั้นได้ด้วยว่าอยู่
ในสมัย พ.ศ. ๕๕๐-๑๑๕๐ อีกอย่างหนึ่ง เพราะว่าพระพิมพ์เหล่านี้
นิตยาลงหลังมีจารึก เบื้องมา ด้วยตัวอักษรในสมัยนั้น ซึ่งมีตัวอย่างอยู่ใน
รูปที่ ๓ ก.

ในสมัยนั้น จกหมายเหตุจึงได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ในตอน
แหลมระหว่างเมืองศรีเกษตร (พม่า) และเมืองอิสานบุรี (เขมร) มีราช
อาณาจักร ชื่อว่าทวารวดี ที่จริงคำว่าทวารวดีปรากฏว่าเป็นชื่อกรุงศรี
อยุธยาซึ่งพระเจ้าอู่ทองสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๓ แต่เข้าใจว่าพระเจ้าอู่ทอง
คงจะได้เอานามเกามาขนานนามพระนครที่ทรงสร้างใหม่

กรุงทวารวดีเท่านั้น บางทีจะอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรีหรือเมืองนคร
ปฐมัตถ์ ถ้าเช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระพิมพ์สมัยพระปฐมจะต้อง
เป็นฝีมือของชาวเมืองทวารวดี

คราวจนถึงเวลาที่จะพูดถึงลักษณะการของพระพิมพ์นั้นว่าเป็นอย่างไร
พระพิมพ์นั้น บางครั้งเป็นรูปพระพุทธรูปประทับยืนบนกอบัว ทานตะวัน
พระยานาค ๒ ตัวประคอง บางครั้งเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าแว่นล้อมไปด้วย
พระพุทธรูปอีกหลายพระองค์ ลักษณะการอนันต์แต่เรียกว่ามหาปฎิหาริย์
ตามที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น รูปมหาปฎิหาริย์นั้น ได้ปรากฏมีในตำนาน
พระพุทธรูปทุก ๆ ประเทศ

มหาปฎิหาริย์นั้น มีเนื้อความย่อ ๆ ดังต่อไปนี้

เมื่อพระผู้มีพระภาค ทรงแสดงปฎิหาริย์เล็ก ๆ น้อย ๆ คล้ายกับ
เป็นการเริ่มแรก และทรงห้ามมิให้ผู้อื่นใด เป็นบรรพชิต หรือคฤหัสถ์
อุบาสก หรืออุบาสิกา กระทำตามในการที่จะทรมานพวกเดียรถีย์คนใด

313

๐๙๔. 31๘๗3

๐๕11๓๓

๕

โดยแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้ว พระองค์จึงได้ทรงแสดงมหาปาฏิหาริย์ตามคำ
อาราธนาของพระเจ้ายเสนทีโกศล ๒ ประการ ประการที่ ๑ ที่เรียกกันว่า
ยมกปาฏิหาริย์ คือพระองค์เสด็จดำเนินไปมาอยู่ในอากาศโดยอิริยาบถ
ต่างๆ และทรงบันดาลให้เกิดเปลวไฟและกลิ่นลมออกจากสระของพระองค์
ทั้งส่วนของบน และของล่าง ประการที่ ๒ คือทรงบันดาลให้พระองค์
ปรากฏไปทุกๆ ส่วนของเวหา และทุกๆ แห่งรอบๆ พระองค์ เป็นจำนวนนับ
มิถวน ในท่ามกลางทรพของพระองค์ไปปรากฏอยู่นั้น พระองค์ทรงแสดง
ธรรม และในขณะนั้นเวลาหกทศวรรษบันดาลให้เกิดลมพายุใหญ่พัด ทำให้
พวกเดียรถีย์ครั้นถึงปราศัยพ่ายแพ้ไปสิ้น ในคราวนั้นพวกเดียรถีย์
กลับใจได้และเข้านับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากเหลือที่จะนับ
นี่เป็นใจความย่อๆ ในเรื่องมหาปาฏิหาริย์ ยังมีเรื่องราวที่เกี่ยวกับ
พระพิมพ์อย่างพิสดารอยู่ในหนังสือสันสกฤต ชื่อ ทิวาวทาน อิก (ในหนังสือ
นั้นกล่าวว่า)

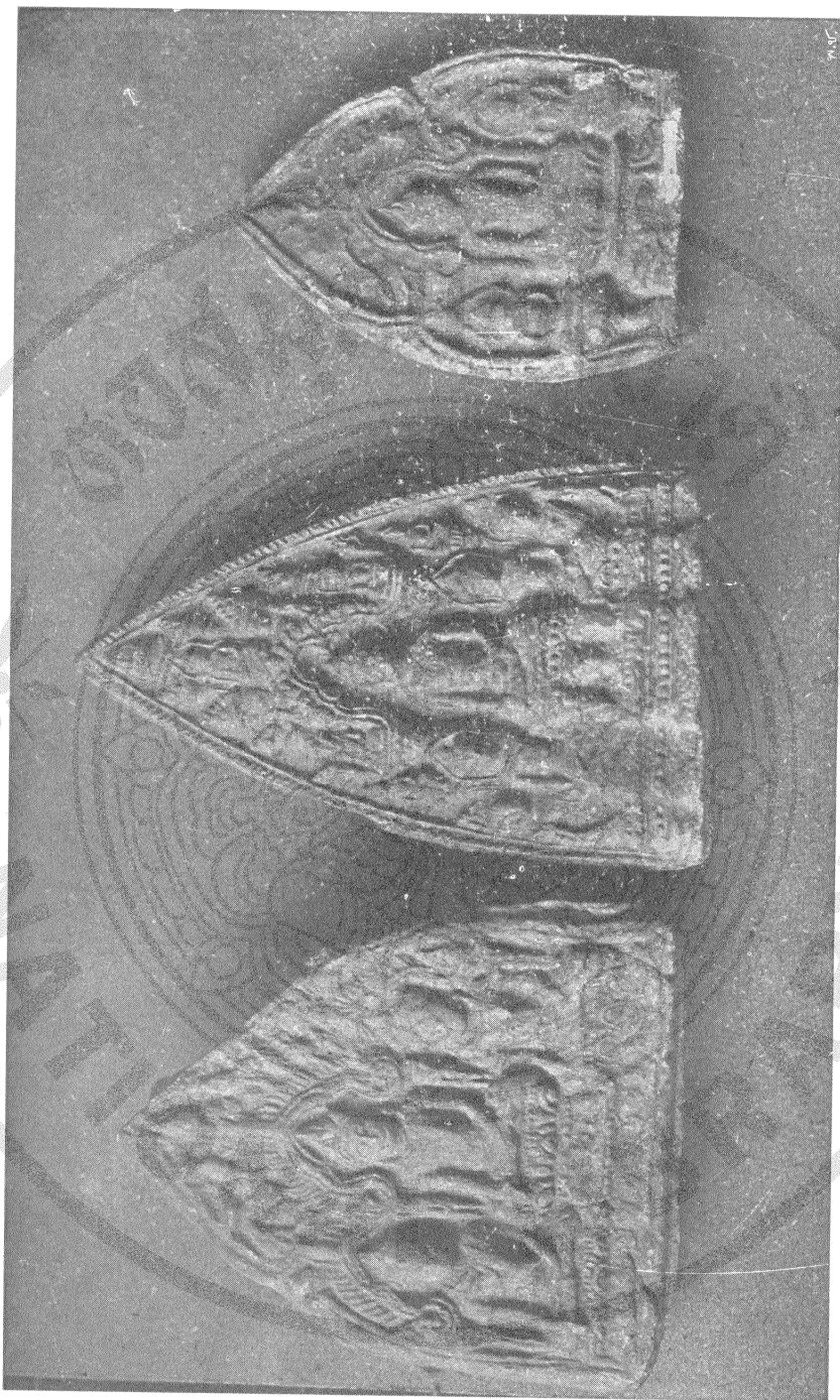
ในขณะนั้น (ขณะที่กำลังทำปาฏิหาริย์) พระผู้มีพระภาคทรงรำพึง
ถึงวาระจิตของสัตว์โลก มีกฎธรรมด้ายอย่างหนึ่งว่าเมื่อพระผู้มีพระภาค
พทธเจ้าพระองค์ใด ทรงรำพึงถึงวาระจิตของสัตว์โลกแล้ว สรรพสัตว์โลก
ทั้งมวลจนกระทั่งมดและปลวก ย่อมมาถึงพระรำพึงของพระองค์ทีเดียว
เพราะฉะนั้นท้าวสักกะมหาพรหมและเทพยดาอื่น ๆ จึงดำริว่า พระผู้มี
พระภาคทรงรำพึงถึงวาระจิตของสัตว์โลกด้วยพระประสงค์อะไรหนอ และ
ในทันใดนั้นเอง เขาทั้งหลายก็เกิดความคิดขึ้นในใจว่า การที่พระผู้มี
พระภาคพทธเจ้าทรงรำพึงถึงวาระจิตของสัตว์โลกนั้น ก็คือพระองค์ทรง
พระประสงค์จะทรงกระทำมหาปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี เพื่อประโยชน์แก่
สรรพสัตว์ทั้งหลาย ครั้นแล้วท้าวสักกะมหาพรหมพร้อมด้วยเทพยดาอื่น ๆ

ซึ่งเป็นบริวารอีกหลายแสน ซึ่งรทหาพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาค จึง
 อंतरธานหายไปจากวิมานแห่งตน ๆ ไปปรากฏขึ้นเฉพาะพระพักตร์พระผู้มี
 พระภาค มหาพรหมกับเทพยดาอื่น ๆ ได้เห็นปฏิภณพระตถาคต ๓ รอย
 ถวายบังคมพระบาทของพระองค์ด้วยพระเศียรเกล้า แล้วได้เลื่อนไปนั่งอยู่
 ข้างขวาของพระองค์ ส่วนท้าวสักกะและเทพยดาอื่น ๆ เมื่อได้เห็นถึงความ
 เคารพและความนับถือแล้ว ก็พากันนั่งอยู่ข้างซ้ายของพระองค์
 พระยานาค ๒ ทิว ชอนนันทและอปันนทได้เนรมิตดอกประทุมดอกหนึ่ง
 มีกลีบหลายพันกลีบ ใหญ่เท่าลอร์ด กลีบดอกปทุมทั้งหลายเหล่านี้นวนด้วย
 ทองทงสน แต่ก้านเป็นเพชรพลอย แล้วจึงนำดอกปทุมนี้เข้าไปถวายพระ
 ผู้มีพระภาค ๆ เสด็จขึ้นประทับนั่งขัดสมาธิบนกลีบยวนน ทรงว่าพวงงาม
 ของพระองค์แล้วก็ทรงเนรมิตดอกปทุมเช่นเดียวกันนั้นขึ้นอีกดอกหนึ่ง มี
 พระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ข้างบนเหมือนกัน แล้วก็ปรากฏเป็นพระพุทธเจ้า
 ทั้งข้างหน้าข้างหลังและรอบ ๆ พระองค์เป็นจำนวนนับมิถ้วน แม้ไปจนถึงชน
 ออณิ เป็นพุทธสถานหนึ่งซึ่งเกิดจากองค์พระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธ
 นิमित บางพระองค์ทรงกรม บางพระองค์ประทับบน บางพระองค์ประทับนั่ง
 บางพระองค์บรรทม บางพระองค์ทรงบันดาลให้เกิดเป็นแสงสว่าง บาง
 พระองค์ทรงบันดาลให้เกิดเป็นเปลวไฟ บางพระองค์ให้เป็นฝน บางพระองค์
 ให้เป็นฟ้าแลบ พระพุทธนิมิตทั้งหลาย ได้วิเศษน่าอัศจรรย์ต่าง ๆ ซึ่งเกิดมี
 ขึ้นเป็นอนันต์มากด้วยคาถาทรง ๒ อันมีเนือความดังต่อไปนี้

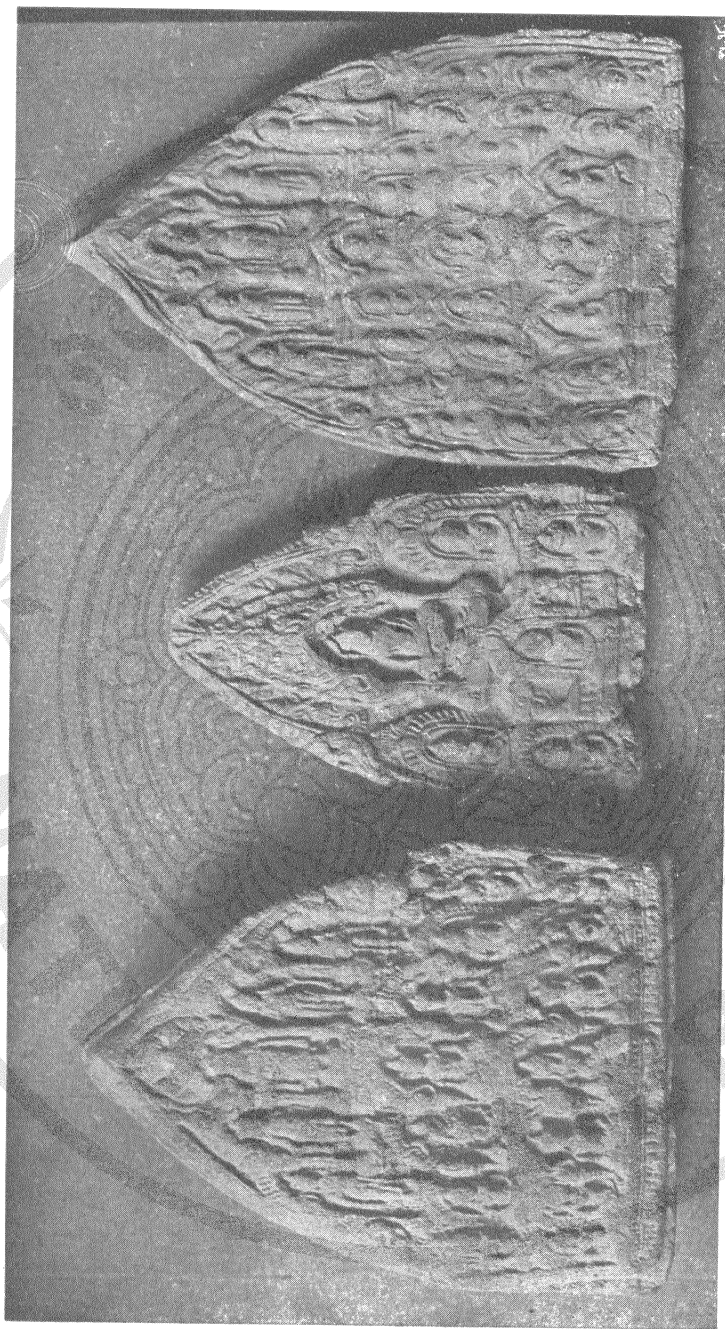
จงเริ่มละมรवासวิสัย แล้วบำเพ็ญพรหมจรรย์ ในศาสนา
 พระพุทธเจ้า จงทำลายศัตรุก้าวคือมฤคยู เหมือนกับช้างทำลายกระต่อม
 ไม่อ้อ ณะน

รูปที่ ๔ พระพิมพ์สมัยทวารวดี
ได้จากพระปฐมเจดีย์

รูปที่ ๕ พระพิมพ์สมัยลพบุรี ได้มาจากเมืองลพบุรี และ เมืองนครศรีธรรมราช

รูปที่ ๒ พระพิมพ์สมัยลพบุรี ได้มาจากเมืองกาญจนบุรี และ เมืองนครศรีธรรมราช

รูปที่ ๗ พระพิมพ์สมัยลพบุรี ได้มาจากพระปฐมเจดีย์

รูปที่ ๘ พระพิมพ์สมัยศรีวิชัย รูปพระโพธิสัตว์ ได้มาจากแหลมมลายู

รูปที่ ๔ พระพิมพ์สมัยศรีวิชัย
พระพุทธรูปต่างๆ ได้มาจากเมืองพัทลุง และ เขาขรุมเมืองไชยา

บุคคลผู้ประพฤติดนไม่ออกไปจากคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จะพ้น
จากความเกิดและสังสารวัฏ ทั้งจะดับทุกข์ทั้งปวงเสียได้ ดังนี้

พระพิมพ์พระปฐมแบบที่ ๒ ปรากฏว่าใหม่มากกว่าแบบที่ ๑ ซึ่งได้
กล่าวมาแล้วนั้น ทั้งไม่มีจารึกและตัวอักษรโบราณ อันจะเป็นเครื่องช่วย
เหลือให้กำหนดสมัยอันใกล้เคียงได้ แต่ปรากฏอย่างชัดเจนว่า ถ้าไม่เป็น
ฝีมือของแท้ ก็คงเป็นฝีมือปลอม พระพุทธรูปนักรบที่ ๔ นั้น มีลักษณะ
คล้ายกับรูปสลักของขอมโบราณ และยอดซุ้มปรากฏในรูปตัวอย่าง ๓ รูป
(คือรูปที่ ๖ รูปกลาง รูปที่ ๗ ข้างขวาและข้างซ้าย) นั้น เป็นรูป
ปราสาทขอมเหมือนกับที่เมืองนครวัดก่อนที่ได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นรูปรางค์
ไทยอย่างไม่มีผิด

พระพิมพ์เป็นรูปพระพุทธเจ้าหลายพระองค์รวมกัน เข้าใจว่า
ทำแทนรูปมหาปฎิหาริย์ของพระพุทธเจ้า หรือทำแทนรูปคฤศนพระพุทธเจ้า
ชุดหนึ่งเกินบ้าง ขาดบ้าง รูปคฤศนพระพุทธเจ้านั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับ
รูปมหาปฎิหาริย์มาก

แบบที่ ๒ พระพิมพ์แบบที่ ๒ ได้แก่พระพิมพ์ต่าง ๆ ที่ได้พบเป็น
จำนวนมาก ตามถ้ำต่างหลายในแหลมมลายูซึ่งได้กล่าวมาแล้ว พระพิมพ์
เหล่านี้เป็นดินดิบหรือดินเหนียวสุกแต่มาจากวัดหาญ และเขาขาวใน
จังหวัดตรังบ้าง มาจากถ้ำเขาชมช่วงเมืองไชยาบ้าง มาจากเขากทะเล
และถ้ำคหาสวรรณเมืองพัทลุงบ้าง นอกจากรูปองค์พระพุทธเจ้าแล้ว ยังมี
รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หรือโลกेश্বরอยู่ด้วย กาลา เข ชมมา
ทวารักเป็นภาษาสันสกฤตอย่างเกี้ยว ไม่มีภาษาบาลีเลย ซ่อนทำให้น่าเชื่อ
ว่าสัทธิยุธสร้างพระพิมพ์ชนิดนี้ นับถือลัทธิฝ่ายมหายานเป็นแท้

พระพิมพ์ของแหลมมลายูบางชนิด เหมือนกับรูปสลักของบรรดา
เมืองระหว่างอินเดียนชวา เรื่องนี้ไม่น่าจะประหลาดใจอะไรเลย เพราะ
อาณาจักรศรีวิชัยซึ่งราชธานีอยู่ที่เมืองปาเลมบัง ในเกาะสุมาตรา
เมื่อ พ.ศ. ๑๑๕๐-๑๗๕๐ ได้แผ่อำนาจเขตไปถึงฝั่งบนแหลมมลายู และ
ทางทิศเหนือจนถึงเมืองไชยา รูปพระโพธิสัตว์อันสวยงามซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ได้พบที่เมืองไชยานัน เป็นฝีมือช่างอันวิจิตร
ของอาณาจักรศรีวิชัย และพระพิมพ์แบบที่ ๒ นี้ ก็เห็นจะเป็นฝีมือช่างที่
ที่สุดของอาณาจักรน่านเป็นส่วนมากเหมือนกัน

ยังมีผลแห่งความจริงอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้อาจกำหนดความ
สัมพันธ์ระหว่างพระพิมพ์เหล่านี้และอาณาจักรศรีวิชัยได้ และทำให้อาจ
สมัยของพระพิมพ์เหล่านี้ได้คือว่า อยู่ในราว พ.ศ. ๑๔๕๐-๑๕๕๐ คือ
พระพิมพ์เหล่านี้ใช้อักษรนาครีอันเป็นอักษรของอินเดียนฝ่ายเหนือสำหรับจารึก
คาถาเบญจมา เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าในระหว่าง พ.ศ. ๑๒๕๐-๑๔๕๐
ได้มีพระสงฆ์ของพวกอินเดียนฝ่ายเหนือ พวกนี้ไปสอนศาสนาแก่เมืองมัทราส
ชวาและเซมรหลายคราว พวกพระเหล่านี้ได้นำอักษรของอินเดียนฝ่ายเหนือ
ไปใช้ในเมืองเหล่านั้นด้วย เมืองเหล่านั้นได้พลอยใช้หนังสือของพวกพระ
เหล่านั้นอยู่พักหนึ่ง แต่ภายหลังคงกลับไปใช้อักษรของอินเดียนฝ่ายใต้ซึ่งได้ใช้
อยู่แต่เดิมมานั่นอีก อาณาจักรศรีวิชัยเป็นย่านกลางที่พวกอินเดียนฝ่ายเหนือ
พุก่อนที่จะไปยังเมืองฝ่ายเหนือและเกาะอื่น ๆ ฉะนั้นไม่ต้องสงสัยเลยว่า
อาณาจักรศรีวิชัย จะไม่เป็นอาณาจักรที่พวกพระเหล่านี้นำอักษรของอินเดียน
ฝ่ายเหนือไปใช้ด้วย จารึกภาษาสันสกฤตที่เมืองกลาสันในเกาะชวา
(พ.ศ. ๑๓๒๑) ซึ่งเป็นอักษรนาครีนั้น เป็นพระราชโองการของพระเจ้า
แผ่นดินราชวงศ์ไคเลนทร ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่รกรกได้ว่าปกครองเมืองศรีวิชัย
อยู่ในเวลานั้น

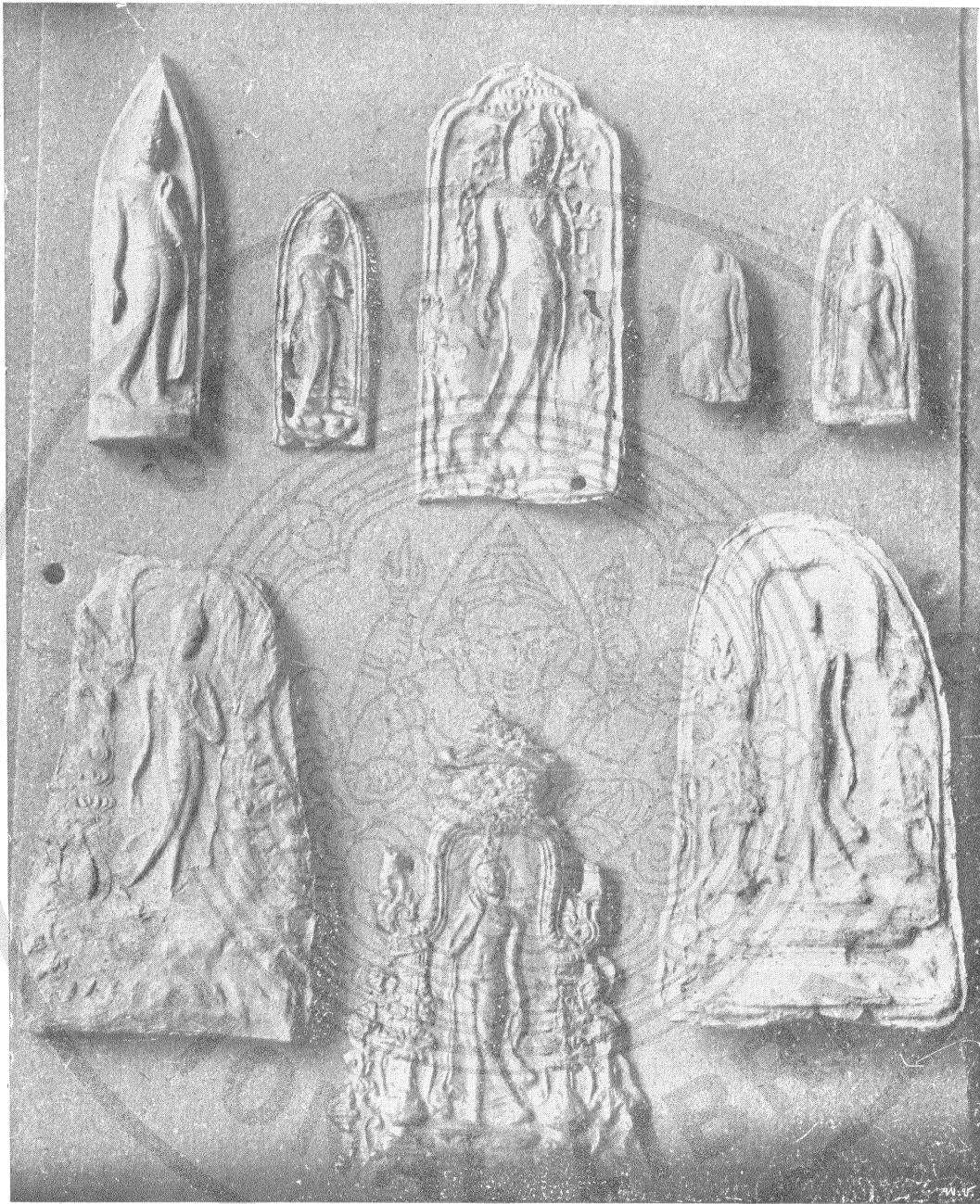
รูปที่ ๑๐ พระพิมพ์สมัยลพบุรี พระพุทธรูป และรูปพระโพธิสัตว์ลัทธิมหายาน
ได้จากเมืองสวรรคโลก เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองสุพรรณบุรี

รูปที่ ๑๑ พระพิมพ์ สมัย ลพบุรี

รูปพระโพธิสัตว์ ลัทธิมหายาน

ได้มาจากเมืองสุพรรณบุรี

รูปที่ ๑๒ พระพิมพ์สมัยสุโขทัย
พระพุทธรูปปางลีลา (พระกำแพงเซ่ง) ได้มาจากเมืองสุโขทัย

รูปที่ ๑๓ พระพิมพ์สมัยสุโขทัย
พระพุทธรูปปางลีลา ได้มาจากเมืองสุพรรณบุรี

อักษรนาครชนกที่ใช้กันอยู่ในเมืองชวาเมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๐-๑๓๕๐ นั้น ยังได้ใช้กันในประเทศเขมรเมื่อ พ.ศ. ๑๔๐๐-๑๔๕๐ อนึ่งยังมี พระพิมพ์พุทธารกภาษาสันสกฤตด้วยอักษรนาคร สมัยพ.ศ. ๑๔๕๐-๑๖๕๐ อยู่ในประเทศพม่าอีก เพราะฉะนั้นก็เห็นผลเพียงพอที่จะลงเนื้อเห็นว่า พระพิมพ์ของแหลมมลายูนับอยู่ในสมัย พ.ศ. ๑๔๕๐-๑๕๕๐

แบบที่ ๓ พระพิมพ์แบบที่ ๓ นี้ เครื่องแต่งกายและรูปพรรณ มีลักษณะคล้ายกับรูปสลักของขอมโบราณ พระพิมพ์หมวดนี้มักจะให้เห็น โดยมากอย่างในรูปที่ ๑๐ ข้างขวาและแม่พิมพ์รูปที่ ๑ ก. นั้น ผู้ที่เห็นรูปสลักโบราณหรือจารึกของขอมแล้ว ย่อมจะทราบโดยทันทีเลยว่า เป็นรูปสามอย่างประกอบกัน คือพระพุทธรูปประทับนั่งบนนาค ๑ เทวกา ๔ หน้า ๑ สตรี ๑ เรืองนชาพเจ้าไต่เคยลงอธิษฐานไว้ในหนังสือตำนาน พระสัมฤทธิ์เขมรแล้ว รูปประกอบกัน ๓ รูปนี้เรียกว่า อาทิพุทธ ๑ พระโพธิสัตว์โลกेश্বর ๑ ปัญญาขารมี ๑ รูปหลังนั้นแลเป็นเครื่องหมายว่า พระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้ทรงพระบัญชาอย่างยอดเยี่ยม รูปทั้ง ๒ ที่ทำให้ข้าพเจ้า รู้ว่าเป็นพระโพธิสัตว์โลกेश্বরและปัญญาขารมีนั้น เพราะรูปทั้ง ๒ ถัด ของต่างกัน คือพระโลกेश্বর มีบน ๒ มือ ถอดลูกประคำและหนังสือ มีล่าง ๒ มือ ถอดดอกบัวและน้ำอมฤต ปัญญาขารมีมือขวาถือหนังสือ มือซ้ายถือดอกบัว และรูปทั้ง ๒ นี้จะต้องมีรูปพระพุทธรูปประทับนั่งในท่าสมาธิอยู่บนขมวดกมวดด้วย ความจริงเรื่องรูป ๓ อย่างประกอบกัน นี้จะได้ พยตามจารึกฝ่ายพุทธศาสนาของขอมโบราณเป็นอันมาก เช่นคำจารึก ภาษาสันสกฤตที่เขาขอมนาง (พนมขันทาย นาง) อยู่ในทิศใต้ของเมือง มงคลบุรีในมณฑลพระตะบอง เป็นคำนมัสการ พระอาทิพุทธ พระโลกेश্বর และปัญญาขารมี ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะลงไว้ในหนังสือด้วย

คำนมัสการพระอาทิพุทธ

นโม' สตุ ปรมารุทาย วุโยมกตุปาย โย ทธา

ธรรมสมุโภคินิรุมานกายานุ ไตรโลกยมกุตเย

ขอนมัสการพระปรมารุธ (อาทิพุทธ) ผู้มีส่วนละเอียดประคตโพยมและ
ผู้ทรงไว้ซึ่งกาย ๓ อย่าง คือ ธรรมกาย สัมโภคกายและนิรุมานกาย เพื่อ
จะยังไตรโลกให้พ้นไปจากทุกข์

คำนมัสการพระโลเกศวร

ภาติ โลเกศวโร มุรุธนา โย' มิตาภณชินนุ ทธา

มิตรรศุมิปรากษานามรุเกนทุไวรุ ทรศนาทิว

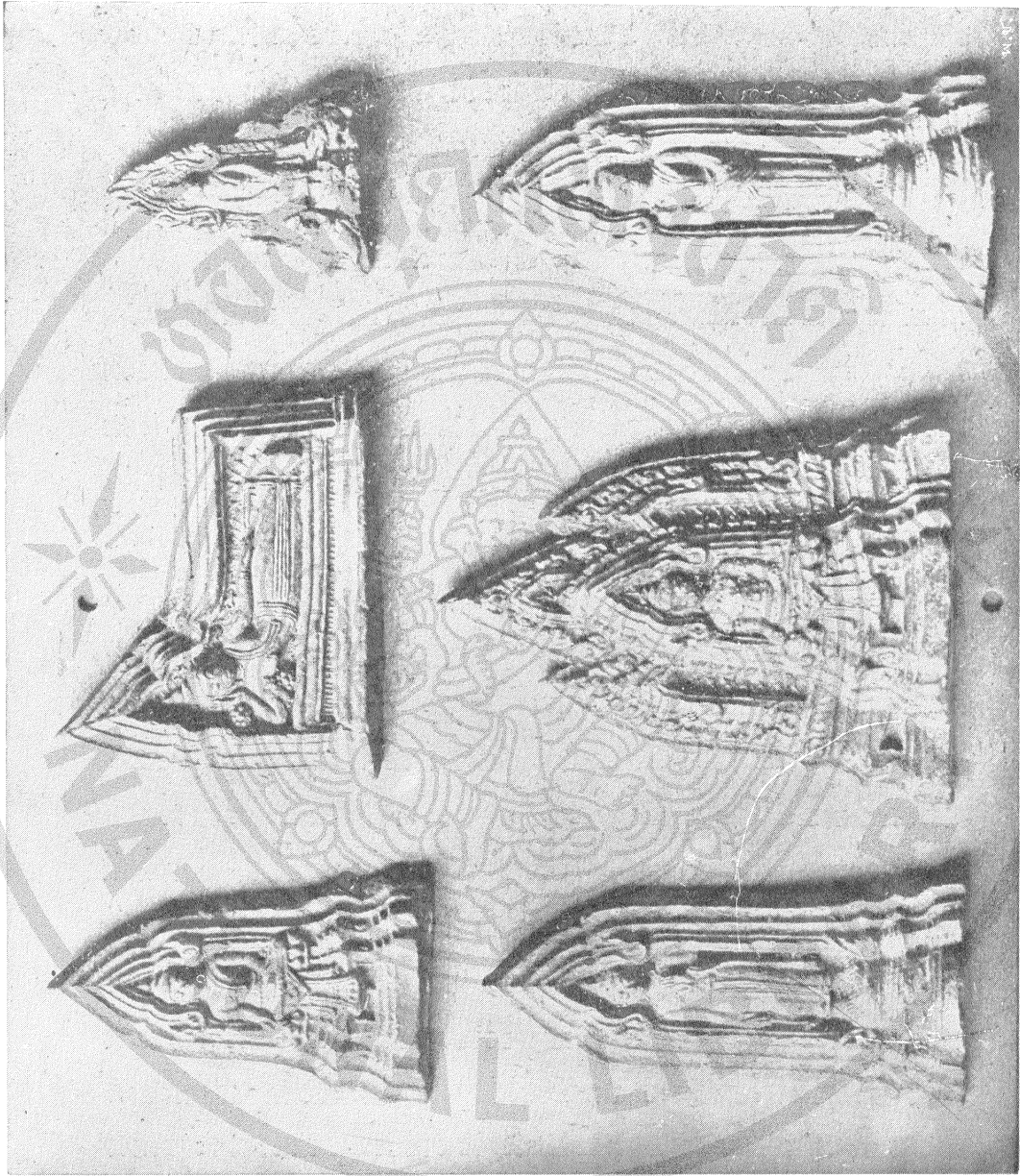
พระโลเกศวรผู้ทรงไว้ซึ่งพระอมิตาภพทศเจ้า ผู้มีแสงสว่างอันนับมิถ้วน
ด้วยเศียรเกล้า สว่างรุ่งเรืองอยู่ กว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์ อันแผ่
รัศมีพอประมาณได้

คำนมัสการปัญญาบารมี

ปรัชญาปารมิตาขยาโย ภควตุโย นโม' สตุ เต

ยสุยา สเมตย สรวชญาสสรวชวลตุมเปยุษะ

ขอนมัสการแต่พระองค์ควก็ ผู้ได้นำว่าปัญญาบารมี ผู้ประทานสรรพ
ความรอบรู้แต่ปัญญาตนปวง ซึ่งถึงพระองค์เขนตพง
เท่านั้นพอจะเห็นได้ว่าพระพิมพ์สามอย่างประกอบกันนี้ เป็นของ
ทนยถกนมากเพียงไร

รูปที่ ๑๔ พระพิมพ์สมัยศรีอยุธยา พระพุทธรูปปางต่างๆ

รูปที่ ๑๕ พระพิมพ์สมัยศรีอยุธยา
พระพุทธรูปทรงเครื่อง ได้มาจากพระปฐมเจดีย์

แบบที่ ๕ พระพิมพ์สี่ไฉทัย พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๘๐๐ พระพิมพ์
จำพวกนี้เป็นพระลัทธิโดยมาก แต่พระลัทธิปางนี้ ไม่เฉพาะแต่พระพิมพ์
เท่านั้นแม้พระพุทธรูปหล่อและสลักอื่น ๆ ก็เป็นพระลัทธิโดยมากเหมือนกัน
พระปางลีลาเป็นของไทยสมัยนั้นชอบทำขี้ผึ้ง รูปสลักที่วัดมหาธาตุ
เมืองสุโขทัยเป็นตัวอย่างอันดีสำหรับพระปางนี้ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์หล่อ
ปางลีลา ๒ องค์ที่วัดเขมรขมพิตรนั้น อาจได้มาจากวัดมหาธาตุเมือง
สุโขทัยเอง หรือถ้าไม่ใช่วัดมหาธาตุก็วัดอื่น แต่ต้องมาจากจังหวัด
สุโขทัยเป็นแน่

ความนิยมของชาวไทยในการทำรูปของพระพุทธเจ้าปางลีลา
คือพระเกศนั้น เห็นจะไม่ใช่เป็นโคกบังเอิญ คือ ใน พ.ศ. ๑๗๕๐ -
๑๘๕๐ ไทยเป็นชาติที่กำลังเกินหน้า คือขยายอาณาเขตออกไป
กว้างขวาง ได้ปราบปรามประเทศระหว่างอินเดียกับจีนตอนกลาง
ให้อยู่ในอำนาจ และไทยในสุโขทัยก็ทำการขยับไล่พวกขอมออกไปจาก
ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และได้ตั้งหลักพระพุทธศาสนาลงยังประเทศ
เหล่านั้น ส่วนไทยที่เชียงใหม่และเชียงใหม่ก็ได้ขยับไล่พวกขอม
ออกไปจากลุ่มแม่น้ำโขงเหมือนกัน ทางสุโขทัยพระเจ้ารามคำแหงมหาราช
และผลสืบสันตติวงศ์จากพระองค์ ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปลีลาขึ้นเป็นจำนวน
มากมายเกินที่จะนับ พระเจ้ามังรายซึ่งได้ขึ้นพระเจ้านครเชียงใหม่
แล้ว และสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้น ก็ได้ทรงหล่อรูปพระลัทธิขึ้นมาก
เหมือนกัน ตัวอย่างของพระลัทธิอันสวยงาม ที่พระเจ้ามังรายสร้างขึ้น
ในเมืองกุฎกามันนั้น ยังอยู่ในพระอุโบสถวัดกัลยาณมิตรเมืองเชียงใหม่เดี๋ยวนี้
ความจริงตามความคิดของไทยในสมัยนั้น ไม่มีอะไรเป็นเครื่องเปรียบ

เท่ากับพระพุทธรูปลัทธิหรือพระเต็น ที่เขาพาเข้าไว้เช่นนั้น ก็โดยมี
พระพิมพ์ลัทธิของไทยได้สร้างขึ้น ในสมัยนั้นเป็นจำนวนมากมาย และเป็นที่
ทำทางดงามมากด้วย

แบบที่ ๕ พระพิมพ์พอกจากสมัยอยุธยาลงมาจนถึงพระพิมพ์พ
สร้างขึ้นภายหลัง พ.ศ. ๑๙๕๐ พระพิมพ์พวนนี้ แม้จะถือกันว่ามีค่าอันยิ่งกว่า
พระพิมพ์พวนก่อน ๆ ก็จริง แต่เป็นของมีค่าทางวิชาช่างมากเหมือนกัน
ลักษณะเป็นพระทรงเครื่องแบบเดียวกัน อยู่ภายใต้เรือนแก้ว เป็นรูป
พระพุทธรูปปางต่าง ๆ คือนั่งบ้าง ยืนบ้าง เดินบ้าง นอนบ้าง โดยมาก
มักจะทำด้วยดิน ดงรักยัดทอง

แบบที่ ๖ ยังมีพระพิมพ์พอกชนิดหนึ่งเป็นพระขนาดเล็ก ซึ่งอาจแยก
ออกได้ว่าเป็นพระเครื่อง สมัยของพระพิมพ์พวนชนิดนี้เป็นการยากที่จะกำหนด
ให้แน่นอนลงได้ แต่มีประเภทหนึ่งซึ่งเป็นของเก่าแก่มากที่สุดคือชนิดที่
เรียกกันว่าพระอยู่คง (หรือยังไม่ออกพ้นไม่เข้า) ได้ทำขึ้นทั่ว ๆ หน้
ในเมืองลำพูน ชื่อว่าวัดพระคง วัดพระคงนี้ตั้งอยู่นอกประตูเมืองลำพูน
ทิศเหนือ ห่างประตูเมืองออกไปราว ๑๐๐ เส้น โขสถวิหารที่ยังเห็นอยู่ทุก
วันนี้เป็นแบบใหม่ แต่โครงร่างเป็นของเก่าคงมอญยังปกครองเมืองลำพูน
อยู่ ก่อนพระเจ้ามังรายได้ขับไล่พวกมอญไปและได้เมืองลำพูนไว้ในอำนาจ
เมื่อ พ.ศ. ๑๗๔๐ โขสถวิหารของวัดนี้คงจะเป็นปูชนียสถานแห่งหนึ่งใน
ครั้งโบราณ เพราะยังมีพระพิมพ์เล็ก ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นรูป
พระพุทธรูปประทับนั่งอยู่ใต้ต้นโพธิ์พุกฤษ อันได้ทำขึ้นขึ้นเป็นเวลานาน
มาแล้วชุกได้ ในบริเวณวัดนี้หลายร้อยหลายพัน แม้จนทุกวันนี้ ถึงแม้จะได้
มีการขุดกวพระพิมพ์พอกมาแล้วเป็นเวลานานก็จริง แต่พระพิมพ์ยังมีอยู่
เสมอ จนกล่าวกันเป็นสามัญว่า ถ้าใครมีบุญแล้วเป็นแต่คืบเชียบแผ่นดิน
ถนนเพื่อหาพระเป็นต้องได้เสมอทีเดียว

สำหรับพระเครื่องอื่น ๆ อีกมาก ยังไม่สามารถกำหนดสมัยได้ และทกวนนกกียมพัฒน์ทำกันขึ้นอยู่เสมอ ๆ
เรื่องพระพิมพ์ทกกล่าวมาตั้งแต่ต้นจนเพียงนี้ ก็พอจะแสดงให้เห็นว่า พระพิมพ์ทกหลายเกวของกษัตริย์ท่านพระพุทธรูปศาสนา ลัทธิธรรมเนียมและวิชาต่างอย่างไร

ขอให้นึกถึงคำทำนายว่า พระพุทธรูปศาสนาจะสิ้นไปเมื่ออายุครบ ๕๐๐๐ ปี หรือจะคงมีอยู่อีก ๒๕๓๑ ปี ทั้งแต่ขึ้นเป็นต้นไปนั้น ต่อให้เกิดมหานกถกถก ซึ่งสามารถจะพิศพาเอาวัตถุต่าง ๆ ในพระศาสนาไปทั้งหมด เป็นต้นว่า โปสถ์วิหารรูปหล่อ พระคัมภีร์ และของอื่น ๆ อีก ขอให้เหลือแต่พระพิมพ์อย่างเกวเท่านั้น นักโบราณคดีสมัยเลย ๕๐๐๐ ปีไปนั้น เมื่อได้พบเห็นพระพิมพ์แล้วจะสามารถรู้ได้ว่า ศาสนาอันสูงส่งกว่าศาสนาทั้งปวง ได้เคยมาเจริญอยู่ในอาณาเขตซึ่งเรียกกันว่าบรรพตคณครังหนึ่ง คือ พระพิมพ์เหล่านี้จะแสดงให้นักโบราณคดีทราบ ถึงพระผู้เป็นเจ้าของศาสนาซึ่งเป็นทนต์ของชนทั้งหลาย ทั้งจะให้รู้ถึงวิชาต่างของประเทศต่าง ๆ ในสมัยต่าง ๆ และให้รู้ถึงเทวทาสสำคัญ ๆ ซึ่งพวกมหายานค้อย ๆ นยถกนชน ในศาสนาที่ไม่นยถกเทวทามาแต่ก่อน ถ้านักโบราณคดีสามารถแปลจารึกย่อ ๆ ซึ่งโดยมากมักจะมีย่อยบนพระพิมพ์เหล่านั้นออกได้แล้ว เขาก็จะรู้ได้โดยความหมายของข้อความย่อ ๆ นั้นที่เกวว่าเป็นลัทธิทมแก่นสารมาก

เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว จะเห็นว่าพระพิมพ์เป็นของวิเศษเพียงไร และการเก็บรักษาพระพิมพ์ไว้เป็นการสำคัญเพียงไร น่าขอพระคุณพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ที่ทรงพยายามค้นหาพระพิมพ์ในประเทศสยามแล้วให้เก็บรวบรวมไว้ในที่ต่าง ๆ มีพิพิธภัณฑสถานของราช

บัณฑิตยสภา เป็นต้น และนำข้อไขบรรดาพระสงฆ์ และพวกสัตตบรุษ
ทั้งหลายอื่น ๆ อีก ที่ใ้มีใจศรัทธาถวายพระพิมพ์แก่หอพระสมณฯ ไว้เป็น
จำนวนมาก เมื่อการเก็บรวบรวมพระพิมพ์ผลถึงกล่าวมานี้ หวังว่าต่อไป
คงจะมีผู้นำมาถวายอีก.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาไทย กรมราชทัณฑ์
นายจำเนียร บังพระเดช ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา เม.ย. ๒๕๐๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาดไทย
กรมราชทัณฑ์
กระทรวงมหาดไทย